

Тема 2.1. Інституційне середовище, його зміст та форми

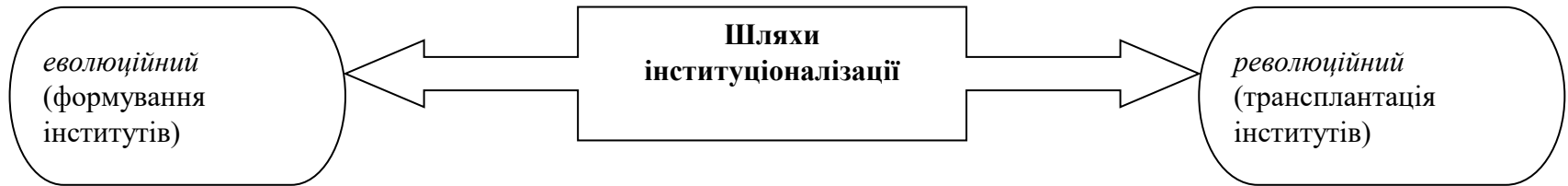
План

1. Поняття інституційного середовища.
2. Конституційні правила. Економічні правила. Контракти.
3. Взаємовідносини індивідів з інституційним середовищем. Розбіжності та взаємодія між формальними та неформальними інститутами.
4. Форми інституційного середовища.

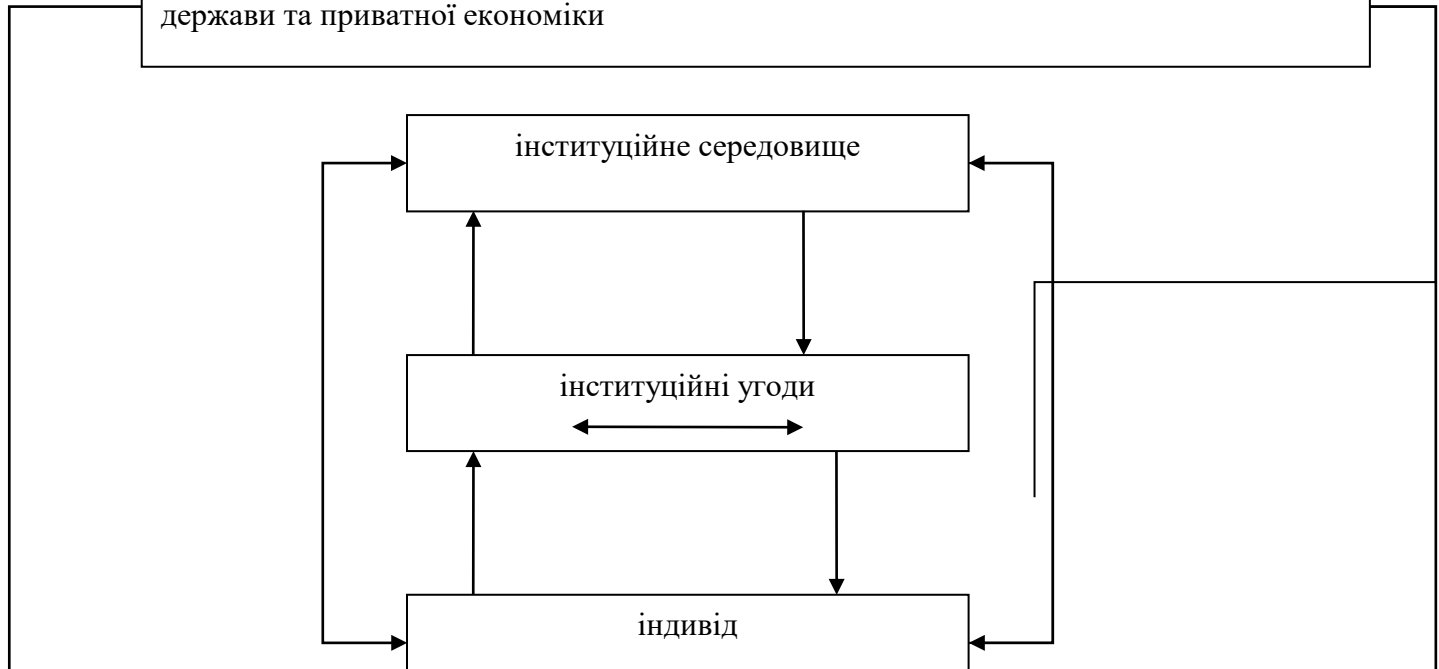
Інституційне середовище – сукупність формальних і неформальних правил та організацій, які визначають межі людської діяльності

Інституціоналізація – процес закріплення у відносинах між людьми певних правил і норм та збільшення частоти їх використання

Інституційна структура – упорядкований спосіб поєднання та взаємодії людини, держави та приватної економіки

Інституційне середовище – сукупність основоположних політичних, соціальних, економічних, правових норм, які стають базисом суспільного життя. В інституціональне середовище включаються як формальні (закріпленні суб'єктами влади), так і неформальні (неписані норми поведінки) правила та організації, які визначають рамки людської діяльності. Інституціональне середовище має структуру - упорядкований спосіб поєднання (і взаємодії) окремого індивіда через систему інституційних угод із інституційним середовищем.

Істеблішмент (*establishment* – упорядкованість установа) – взаємопов'язана сукупність економічних, політичних, релігійних, державних і недержавних установ і організацій, що володіють засобами впливу (різними важелями владних повноважень) на всі сторони суспільства. Персоніфіковані форми істеблішменту – уособлені в образі окремих людей (відомих політиків, державних діячів, представників культури, мистецтва, науки, спорту), які мають істотний вплив на всі сторони суспільної свідомості. Громадський істеблішмент – це суспільний устрій країни, в якому закладений своєрідний соціокультурний код нації, свого роду суспільна ДНК, де зберігаються і успадковуються всі історично зумовлені відносини суспільства, що забезпечує внутрішню основу впорядкованості кореляційних, ієрархічних суспільних зв'язків, і зовнішній образ існування країни, згідно з яким та чи інша країна представлений в світовому співтоваристві.

Конституційні правила – загальні формальні та неформальні норми та правила, які визначають основні параметри структури суспільства, його загальні умови існування. Вони визначають каркас держави і суспільства, визначають порядок прийняття рішень, які суттєво впливають на суспільний результат. Існують на рівні держави, міста, форми, родини.

Інституційний розум має адаптаційну властивість, тобто спроможність швидко та ефективно реагувати на зміни будь-яких елементів навколишнього середовища – природних, економічних, політичних.

Основні елементи інституційного розуму.

Наука генерує (вирощує) соціальні норми, технологічні та соціальні інновації, породжує формальні інститути суспільства (тобто ті, що пов'язані із владною волею, але не тільки політичною).

Освіта (виховання) - забезпечує відтворення необхідних інститутів та їх проникнення у свідомість майбутніх поколінь;

Демократичний парламент створюють (та закріплюють) необхідні інституційні норми;

Виконавча влада (раціональна бюрократія) – виконує необхідні інститути;

Незалежна судова влада - захищають стійкість суспільних норм;

Незалежна преса, що не підвладна капіталу та владі) забезпечує постійний контроль ефективних норм.

Економічні правила - забезпечують форми організації господарської діяльності, в рамках яких відбувається кооперація окремих індивідів або їх груп.

Контракти – правила, які структурують за часом і простором відносини між економічними агентами шляхом специфікації прав та обов'язків. Будь-які узгоджені взаємодії між людьми, угоди про обмін, розподіл правомочностей та засоби їх захисту в межах існуючого інституційного середовища.

Інституційні види поведінки – відношення до цілей (цінностей) та способів їх досягнення

1. Конформізм - сприймаються як цілі, так і способи їх досягнення;
2. Нонконформізм - ціль сприймається, а засоби її досягнення пов'язані із страхом покарання;
3. Ритуалізм – ціль не сприймається, але засоби виконуються (наприклад, поведінка бюрократа)
4. Рестриктивізм – цілі та засоби не сприймаються;
5. Протесна (заколот) поведінка;
6. Девіантна поведінка – відхиляюча від існуючих норм суспільства.

Напрями зміни інституційного середовища

Еволюційних шлях інституційних змін.

- Спочатку виникає неформальне правило, яке потім закріплюється у формальні норми;
- Формальне правило вводиться на базі позитивно існуючого неформального правила, додаючи до нього механізми примусу;
- Формальне правило вводиться для протидії існуючим неформальним нормам;
- Формальні правила, що були введені в попередній період перестають виконувати свої функції. Вони замінюються на нові, або стають «мертвими». перетворюються в непрацюючі, стають смішними, кумедними.
- Неформальні інститути виникають всупереч формальним (тіньова економіка),
- Неформальні правила забезпечують реалізацію формальних норм.
- Деформалізація – процес витіснення формальних норм.

Основі типи неформальних перетворень:

- *Допоміжні* неформальні інститути заповнюють прогалини, що виникають в формальних інститутах (наприклад, крауфандінг)
- *Акомодаційні* неформальні інститути створюють мотиви таких видів поведінки, які суттєво змінюють наслідки дотримання формальних правил без їх прямого порушення (наприклад, криптовалюти).
- *Конкуруючі* неформальні інститути виникають тоді, коли існуючі формальні правила стають менш результативними та потребують свого перезавантаження. Вони потрапляють в систему діючих формальних норм та можуть суперечити їм (наприклад, віртуальна економіка).
- *Заміщувані* неформальні інститути виникають в двох випадках: а) внаслідок функціонування неефективних та слабких формальних, заміщення відсутніх владних авторитетів (наприклад, існування мафії) б) виправлення дисфункцій правових норм, що стає найбільш актуальним в період становлення нових демократичних форм впровадження владних повноважень (наприклад, протестні рухи).

Група спеціальних інтересів — це свідоме об'єднання людей на ґрунті спільності потреб та інтересів, що прагне впливати на владу задля відображення своїх інтересів у курсах державної політики. Існують спонтанні, організовані та інституційні групи інтересів. За ступенем гласності в їх функціонуванні групи поділяють на відкриті (явні) та приховані (латентні); за тривалістю існування — на стійкі та тимчасові (наприклад, групи просування інтересів «евробляхів»). Неформальний інститут просування інтересів – корупція.

Групи тиску — це об'єднання громадян, які безпосередньо не борються за владу, але наполягають на врахуванні своїх інтересів при здійсненні політики (профспілки, підприємницькі об'єднання тощо).

Захисні групи, що створюються задля захисту власних матеріальних та професійних інтересів або інтересів ширшої соціальної групи, яку вони репрезентують (профспілки, об'єднання підприємців, творчі спілки, організації ветеранів тощо);

Функціональні (проблемні) групи, що створюються задля просування певних програм на політичну арену, привернення до них уваги громадськості та урядів. Вони об'єднують громадсько активних людей, котрі прагнуть вирішити проблеми, не обов'язково щодо їхніх власних інтересів (захист прав людини, захист довкілля тощо).

Деякі групи спеціальних інтересів.

1. Український **союз** промисловців і підприємців
2. **Федерація** роботодавців України
3. **Рада** підприємців при КМУ
4. Союз хіміків України
5. Українська зернова **асоціація**
6. Асоціація «Укрлегпром»
7. Асоціація «Укроліяпром»
8. Українська асоціація підприємств чорної металургії
9. Українська асоціація меблевиків
10. Українська асоціація вторинних металів
11. Незалежна асоціація банків України
12. Асоціація міжнародних автомобільних перевізників України
13. Асоціація суднобудівників України «Укрсудпром»
14. Асоціація «Телекомунікаційна палата України»
15. Київська міська асоціація промисловості, будівництва, транспорту та зв'язку Асоціація «Київ»
16. Асоціація фахівців з нерухомості (ріелторів) України
17. **Спілка** молочних підприємств
18. Асоціація українських виробників «Морозиво і заморожені продукти»

Лобізм – діяльність груп спеціального інтересу по наданню та просуванню своїх інтересів шляхом: мобілізації громадської думки (використання масових акцій, організація масових звернень до влади і компаній в ЗМІ, а також судових процесів); використання виборчих кампаній (особиста участь у виборах або висунення «своїх» кандидатів, фінансування виборчої компанії), використання формальних контактів (розробка проектів нормативно-правових актів і організація їх обговорень, консультування представників влади і експертиза прийнятих рішень, надання інформації, участь в роботі органів державної влади); використання неформальних контактів (організація і проведення конференцій, круглих столів, використання особистих зв'язків, організація неформальних зустрічей).

Революційний шлях змін інституційного середовища.

Виникають в результаті **інверсійного способу** економічного розвитку.

Інверсійний розвиток – не відповідність економічних перетворень закономірним етапам розвитку (наприклад, перетворення державної власності на приватну).

Революційний шлях відбувається шляхом **дерегулювання економіки (перетворення формальних)** – зменшення масштабів впливу держави на господарську діяльність. Послаблення державної регламентації відбувається на основі *переосмислення* економічної ролі держави, *неефективності державного регулювання*, посилення *ризиків бюрократизації* державного апарату. В перехідних економіках дерегулювання економіки відбувається шляхом: роздержавлення, приватизації, демонополізації, лібералізації господарських процесів.

Революційний шлях здійснюється шляхом імпорту інститутів – процес запозичення інститутів, що виникли в іншому інституційному середовищі, де вони з'являються в результаті об'єктивного закономірного процесу. Для імпортованого інституту в новому інституційному середовищі створюються певні умови для його впровадження (**трансплантація**) з метою його ефективного функціонування.

Основна мета: прискорити інституціоналізацію національних економік порівняно з країнами авангарду, які прокладали цей шлях протягом сторіч.

Запозичення нових інститутів в Україні почалося із застосування принципів меморандуму МВФ, що орієнтував нашу країну на розвиток підприємницької діяльності, скорочення соціальних асигнувань із державного бюджету, швидких моделей приватизації державної власності.

Активну роль у трансплантації інститутів зіграли американські організації TESIS (розвиток підприємницької діяльності), УКРЕЛС (приватизація земель несільськогосподарського призначення).

Трансплантаційні дисфункції

1. Можливість атрофії та переродження інституту. Трансплантат виявляється несумісним з культурними традиціями або інституціональною структурою реципієнта. У цьому випадку він може поступово вмирати і зникати.
2. Неефективність ринкових інститутів у багатьох перехідних економіках призводить до того, що економічні агенти не виконують ті або інші формальні правила: порушують права власності, платять хабарі, не сплачують податки, приховують заробітну плату й т.п. Це призводить до активізації альтернативних неформальних норм, приміром здійснення рейдерських операцій.
3. Не відповідність формальних інститутів неформальним стандартам поведінки призводить до інституціонального конфлікту (високоякісний фахівець, підготовлений новою освітньою програмою знаходить собі застосування в інших країнах).
4. Запізнювання з оформленням тих інститутів, які вже неформально представлені в країні (інститут лобювання).

Негативні наслідки: а) інститути не приживаються, порушують нормальне функціонування економічних процесів; б) відторгаються (не приживаються) від інституційного середовища; в) призводять до ефекту протилежного змісту інституту.

Механізм трансплантації - процедура впровадження імпортованого, що передбачає: а) вибір інституту-трансплантату; б) оцінку витрат на його впровадження; в) з'ясування стратегії, процедур, супутніх та проміжних заходів трансплантації.